

Барабаш Н. О.

*Криворізький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, кандидат
історичних наук, доцент*

ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТІВ КИРИЛО-МЕФОДІВСЬКОГО ТОВАРИСТВА

Слов'янське товариство св. Кирила і Мефодія, що виникло в Києві у 1845 р. і діяло до кінця березня 1847 р., виступило продовжувачем традицій тасмних гуртків автономістського спрямування («Малороссийское тайное товарищество», «Харківський гурток української молоді», «Київська молода»). Фундаторами товариства, як прийнято вважати, були чиновник канцелярії генерал-губернатора М. Гулак, ад'юнкт Київського університету М. Костомаров та студент цього ж університету В. Білозерський. Крім вище згаданих засновників, до складу товариства увійшли вчителі П. Куліш та Д. Пильчиков, поміщик М. Савич, поет і художник Т. Шевченко, студенти Київського університету: О. Навроцький, І. Посяда, Г. Андрузький, О. Маркович та О. Тулуб. За оцінками дослідників близько 100 осіб підтримували зв'язки і дружні відносини з членами товариства. Серед братчиків, на відміну від масонів чи декабристів, не було представників великої родової аристократії, основу Кирило-Мефодіївського товариства (КМТ) склали вчені, письменники, діти середніх чи дрібних землевласників.

Кирило-Мефодіївське товариство, фактично, не встигло розпочати активної роботи, підготувавши лише ряд програмних документів і визначивши основні цілі і завдання своєї діяльності, оскільки було викрите внаслідок доносу студента Київського університету Петра.

Основні політичні та історіософські ідеї КМТ викладено в програмних документах, до яких належать «Статут Слов'янського товариства св. Кирила та Мефодія», відомі «Брати українці» та «Братя великороссияне и поляки», «Книга буття українського народу». Програмні положення містили й записки про освіту народу (В. М. Білозерського), про емансипацію жінок (М. І. Савича), а також літературні твори Т. Г. Шевченка, М. І. Костомарова, П. О. Куліша, листування членів товариства.

Відомо, що до сьогодні нез'ясованим залишається питання про автора статуту кирило-мефодіївців. Проблема авторства постала в період слідства, у зв'язку із заявою М. Гулака про те, що він є автором статуту. Однак і Василь Білозерський і Микола Костомаров, відстоювали авторство В. Білозерського. «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» містить дві частини: «головні ідеї» і «головні правила».

Василем Білозерським було складено докладну установчу записку, в якій пояснювалися ідеї статуту стосовно майбутньої долі слов'янського світу та безпосередньо українського народу. Перше видання повного тексту даного документу було здійснено М. Грушевським (Грушевський М. З ідеології кирило-мефодіївців / М. Грушевський // Україна. – 1914. – Кн. 1. – С. 78-83). Розуміючи важливість «Записки», свою публікацію він супроводив вступним словом, в якому наголошував на тому, що вона важлива для по-

вного з'ясування політичного і національного світогляду кирило-мефодіївців, оскільки їх діяльність пов'язана з періодом спільної роботи та обопільними впливами учасників при створенні програмних документів. Інтерес до розуміння цього програмного документу проявляють і сучасні дослідники, які займаються вивченням діяльності КМТ. На їх думку, «Записку» можна умовно поділити на дві частини: 1) історіографічна частина; 2) тактика дій членів Кирило-Мефодіївського товариства (Левенець Ю. Василь Білозерський / Ю. Левенець // УІЖ. – 1994. – № 2-3. – С.84-93; Сергієнко Г. Кирило-Мефодіївське товариство: утвердження ідеї національного відродження України в слов'янському світі / Г. Сергієнко // УІЖ. – 1996. – № 1. – С.14-27). На нашу думку стосовно першої частини доречніше застосувати термін «історіософська».

В історіософській частині документа чітко виражено християнське розуміння історії, що відчувається з перших рядків записки: «Релігія Христа дала світу новий моральний дух, яким він не був перейнятий до цього часу. Спаситель відкрив людству любов, мир і свободу, рівність для всіх і братство народів – нові цілі, вказані народам для здійснення серед них ідеї людської єдності.» Однак автор «Записки» зазначає, що за вісімнадцять років так і не вдалося досягти істини, народи продовжують пригноблювати один одного. Підкреслюючи історичну відокремленість слов'янських народів, В. Білозерський звертає увагу на запізненість їхнього розвитку. Але цю запізненість В. Білозерський вважає позитивним фактом, оскільки нерозтрачена енергія слов'ян може стати запорукою їхнього успіху (як приклад, перемога у війні 1812 р.). Особливе місце у слов'янському світі належить Україні, що потерпає від панування Російської імперії. Тому саме Україна, народ якої зберігає козацьке прагнення до свободи і стійку віру в Христа, повинна відіграти особливу роль в історії. Розуміючи неможливість самостійного існування української держави у тогочасному світі, автор документу вказує на єдиний спосіб повернення народних прав – «поєднання слов'янських племен в одну сім'ю під покровительством закону, любові і свободи кожного» (Грушевський М. З ідеології кирило-мефодіївців / М. Грушевський // Україна. – 1914. – Кн. 1. – С. 79-81).

У відповідності до вищезазначеного визначалися і тактичні дії кирило-мефодіївців. Відкидаючи насильницькі методи, автор головними засобами боротьби визначає освіту та пропаганду ідей єдності слов'ян. Також в документі зосереджено увагу на організаційних засадах: збереження таємниці, проведення хоча б раз на рік установчого з'їзду, «для взаємних порад і звіту про свою діяльність». Юний В. Білозерський в останніх рядках «Записки» проголошує завдання України: «Жоден з слов'янських народів не може так прагнути до самобутності і підбурювати інших братів, як ми, Українці».

Таким чином, погоджуючись з думкою, Ю. Левенця, у світогляді В. Білозерського визначаємо три ідеологічні «кити»: християнську мораль, панславизм та месіанство України, відстоювання ідеї республіканського розвитку України; ці світоглядні орієнтири пронизують й інші документи товариства.

Фактично, М. Костомаров, М. Гулак та В. Білозерський першими у XIX ст. сходять з позицій аполітичності, проголошують необхідність застосування політичних засобів боротьби для збереження українського етносу.